

**BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM HÀ NỘI 2**

NGUYỄN THỊ HÂN

**CHẤT LIỆU DÂN GIAN TRONG BỘ BA TIỂU THUYẾT
ĐẢO HOANG, NHÀ CHỦ, CHUYỆN NỔ THẦN
CỦA TÔ HOÀI**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60 22 01 21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS. NGUYỄN THỊ NGỌC LAN

HÀ NỘI, 2017

LỜI CẢM ƠN

Trước hết, tôi xin gửi lời cảm ơn chân thành và sâu sắc tới TS. Nguyễn Thị Ngọc Lan – người đã tận tâm, nhiệt tình hướng dẫn, giúp đỡ tôi trong suốt quá trình tìm hiểu, nghiên cứu và hoàn thiện luận văn.

Tôi xin trân trọng cảm ơn các quý thầy cô trong Ban Giám hiệu; Khoa Ngữ Văn; Ban Chủ nhiệm; quý thầy cô trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt thời gian học tập, nghiên cứu khoa học.

Cuối cùng, tôi xin gửi lời cảm ơn đến người thân, bạn bè đã ủng hộ, trợ giúp, tạo mọi điều kiện thuận lợi cho tôi trong suốt thời gian học tập và hoàn thiện luận văn.

Hà Nội, ngày 24 tháng 10 năm 2017

Tác giả luận văn

NGUYỄN THỊ HÂN

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu, kết quả nêu trong luận văn là trung thực và không trùng lặp với các đề tài khác. Các thông tin trích dẫn trong luận văn đã được chỉ rõ nguồn gốc.

Hà Nội, ngày 24 tháng 10 năm 2017

Tác giả luận văn

NGUYỄN THỊ HÂN

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề.....	3
3. Nhiệm vụ nghiên cứu.....	7
4. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu	7
5. Phương pháp nghiên cứu	8
6. Đóng góp của luận văn	8
7. Cấu trúc của luận văn	8
NỘI DUNG	10
Chương 1. TÔ HOÀI VÀ MẢNG VĂN HỌC DÀNH CHO THIẾU NHI....	10
1.1. Khái quát về cuộc đời và sự nghiệp sáng tác của Tô Hoài.....	10
1.1.1. Cuộc đời	10
1.1.2. Sự nghiệp sáng tác	11
1.1.2.1. Trước Cách mạng tháng tám	11
1.1.2.2. Sau Cách mạng tháng tám	12
1.2. Mảng truyện cũ viết lại của Tô Hoài về đề tài thiếu nhi	13
1.3. Vị trí của bộ ba tiểu thuyết trong sự nghiệp văn học của Tô Hoài.....	18
Chương 2. CHẤT LIỆU VĂN HÓA DÂN GIAN TRONG BỘ BA TIỂU THUYẾT <i>ĐÁO HOANG, NHÀ CHỦ, CHUYỆN NỎ THẦN</i>	25
2.1. Những tập tục đặc trưng	25
2.1.1. Tục ăn trầu	25
2.1.2 Tục uống trà	29
2.1.3. Tục xăm mình	31
2.1.4. Tục nhuộm răng đen.....	33
2.2. Lễ hội truyền thống	35
2.2.1. Hội thổi cơm thi.....	36

2.2.2. Hội đấu vật	37
2.2.3. Hội chọi trâu	39
2.3. Trang phục	42
2.4. Âm thực	45
2.5. Ứng xử	50
2.5.1. Ứng xử của con người trước thiên nhiên và hoàn cảnh khó khăn	50
2.5.2. Ứng xử giữa con người với con người	53
Chương 3. CHẤT LIỆU VĂN HỌC DÂN GIAN TRONG BỘ BA TIỂU THUYẾT ĐẢO HOANG, NHÀ CHỦ, CHUYỆN NỔ THẦN	58
3.1. Cốt truyện	58
3.1.1. Vay mượn cốt truyện dân gian	59
3.1.2. Sáng tạo lại trên cơ sở cốt truyện dân gian	62
3.1.2.1. Thêm sự kiện, chi tiết	63
3.1.2.2. Lược bớt những chi tiết kì ảo	69
3.2. Nhân vật	72
3.2.1. Nhân vật được đặt trong những tình huống khó khăn thử thách	72
3.2.2. Nhân vật hỗ trợ	76
3.2.3. Nhân vật có nội tâm, có đời sống tình cảm phong phú	78
3.3. Các phương thức nghệ thuật khác	88
3.3.1. Kì ảo hóa sự thật	88
3.3.2. Xuyên chuỗi móc nối các thần thoại, truyền thuyết, truyện cổ tích	89
3.3.3. Đan xen vào trong lời kể những câu hát, câu hò, đoạn vè, dân ca, thơ	91
KẾT LUẬN	97
TÀI LIỆU THAM KHẢO	99

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Nếu như trong cuộc sống bất cứ một sự vật hiện tượng nào, một lĩnh vực nào cũng đều có những mối quan hệ, có sự ảnh hưởng, tác động qua lại nhất định với nhau thì trong văn học cũng vậy! Văn học dân gian và văn học viết là hai bộ phận văn học tồn tại độc lập, có những đặc trưng riêng biệt nhưng giữa chúng có mối quan hệ nhất định, có sự ảnh hưởng, tác động qua lại. Điều đó tạo cho nền văn học dân tộc ta phong phú hơn, phát triển hơn.

Hiện nay, đất nước đang trong thời kỳ công nghiệp hóa – hiện đại hóa và xu thế toàn cầu hóa, chúng ta mở rộng giao lưu, hợp tác với nhiều nước trên thế giới. Kéo theo đó nền văn học nước nhà cũng có những bước tiến mới rõ rệt, tiếp thu những xu hướng, những chất liệu hiện đại góp phần hiện đại hóa nền văn học dân tộc. Tuy nhiên lại có không ít những nhà văn, nhà thơ trở về với cội nguồn, với “chiếc nôi”, với “bầu sữa ngọt ngào” đã nuôi dưỡng nền văn học dân tộc, nuôi dưỡng tâm hồn con người thuần Việt bấy lâu nay – không gì khác đó chính là văn học dân gian. Nhiều nhà văn hiện đại vừa hấp thu những chất liệu truyền thống, vừa có những cách tân, sáng tạo nhất định làm phong phú thêm nền văn học nước nhà đồng thời cũng khẳng định, thể hiện được tài năng và phong cách riêng của bản thân mình.

Trong số nhiều nhà văn đương đại, Tô Hoài là một người viết cần mẫn, với nguồn năng lượng sáng tác phong phú, dồi dào. Ở ông không chỉ có khối lượng tác phẩm đồ sộ mà còn tập hợp đa dạng các thể loại như một cánh rừng đại ngàn với nhiều loại thảo mộc lớn nhỏ, chủng loại khác nhau (truyện ngắn, tiểu thuyết, kí, tiểu luận phê bình...). Những tác phẩm của nhà văn không chỉ là một kho tri thức khổng lồ mà còn là những bài học ý nghĩa khiến mỗi thế hệ bạn đọc đều phải nghiền ngẫm, suy nghĩ, tìm ra được nhiều tầng vỉa ẩn sau lớp chữ nghĩa giản dị, đời thường. Nói đến Tô Hoài là người ta nghĩ ngay đến

tác giả của tập truyện “gối đầu giường” dành cho thiếu nhi đó là “*Dế Mèn phiêu lưu kí*”, ở mảng truyện viết cho thiếu nhi này nhà văn rất thành công, thể hiện những nội dung sâu sắc, ý nghĩa, là bài học quý giá giáo dục cho các em về nhiều mặt. Và nếu chúng ta đã từng đọc những tác phẩm hay của nhà văn viết cho thiếu nhi thì không thể bỏ qua bộ ba tác phẩm *Đảo hoang, Nhà Chử, Chuyện nỏ thần*. Trong bộ ba tiểu thuyết này, nhà văn đã chắt lọc và đưa vào tác phẩm của mình những chất liệu dân gian cùng với khả năng sáng tạo độc đáo để xây dựng nên bộ ba tác phẩm đặc sắc cả về nội dung và nghệ thuật. Vì thế, đi vào nhận diện và khám phá những biểu hiện cụ thể của chất liệu dân gian trong bộ ba tiểu thuyết của Tô Hoài, chúng tôi mong muốn tìm đến những giá trị văn hóa, văn học mà nhà văn đã dày công tạo dựng và trân trọng gìn giữ qua từng trang viết của mình.

Đề tài mà chúng tôi lựa chọn không hoàn toàn mới mẻ, bởi trước đó cũng đã có một số công trình nghiên cứu về vấn đề này, song qua khảo sát có thể thấy các nhà nghiên cứu chủ yếu quan tâm đến *chất liệu văn học dân gian* (cốt truyện, nhân vật...) mà chưa thực sự chú ý đến *chất liệu văn hóa dân gian* (phong tục, tập quán, lễ hội...). Nhận thấy đây là một vấn đề còn để ngỏ, trên cơ sở gợi ý của những người đi trước, chúng tôi lựa chọn đề tài: “Chất liệu dân gian trong bộ ba tiểu thuyết *Đảo hoang, Nhà Chử, Chuyện nỏ thần* của Tô Hoài”¹.

Bản thân tôi là một giáo viên giảng dạy môn Ngữ văn ở nhà trường phổ thông, tôi rất yêu thích văn học dân gian và những sáng tác của Tô Hoài viết cho thiếu nhi. Do đó, việc nghiên cứu sự ảnh hưởng của chất liệu dân gian đối với bộ ba tiểu thuyết của Tô Hoài, giúp tôi thỏa mãn niềm yêu thích của bản thân. Song hơn hết, tôi thấy rõ hơn những giá trị văn hóa, văn học dân gian

¹ Từ đây trở đi, trong văn bản luận văn chúng tôi xin phép được viết ngắn gọn cụm từ “bộ ba tiểu thuyết *Đảo hoang, Nhà Chử, Chuyện nỏ thần* của Tô Hoài” là: bộ ba tiểu thuyết của Tô Hoài.

lâu đời của dân tộc, thấy được cả quá trình dựng nước, giữ nước; những phong tục tập quán lâu đời, những con người nguyên sơ, giản dị mà gan góc, kiên cường... Tất cả đều hiện ra gần gũi và sinh động qua tiểu thuyết của Tô Hoài, với những cách tân, sáng tạo độc đáo của nhà văn - một con người cần mẫn, lao động nghệ thuật nghiêm túc và sức sáng tạo dồi dào.

2. Lịch sử vấn đề

Sự ảnh hưởng của văn học dân gian đối với văn học viết là vấn đề không thể phủ nhận. Đối với nền văn học của bất kì một quốc gia nào, văn học dân gian cũng đóng vai trò “ngọn nguồn” của văn học viết. Ở Việt Nam, nhiều tác phẩm văn học viết đã được sáng tạo dựa trên sự kế thừa văn học dân gian. Nhiều tác phẩm, nhiều hình tượng của văn học dân gian là nguồn cảm hứng, là thi liệu, văn liệu của văn học viết. Nhiều nhà thơ, nhà văn lớn của dân tộc đã tiếp thu có kết quả văn học dân gian để sáng tạo nên những tác phẩm văn chương ưu tú. Trong số các nhà văn hiện đại, Tô Hoài là nhà văn có sức lao động nghệ thuật dồi dào, nghiêm túc, việc viết lách của ông diễn ra như việc ăn uống hàng ngày. Là nhà văn hiện đại nhưng Tô Hoài luôn có ý thức tìm về với cội nguồn, với bản sắc, với chất liệu văn hóa, văn học dân tộc cùng với sự sáng tạo, tài năng của bản thân tạo ra những đứa con tinh thần có sức sống lâu bền với thời gian.

Giáo sư Phan Cự Đệ trong cuốn *Kỷ yếu 20 năm Nhà xuất bản Kim Đồng* (1977) đã có những nhận định về tiểu thuyết *Đảo hoang*: “Tiểu thuyết *Đảo hoang* của Tô Hoài muốn thông qua câu chuyện Mai An Tiêm nêu lên sức mạnh của ý chí và nghị lực con người gắn chặt với truyền thống chinh phục thiên nhiên, chống ngoại xâm của dân tộc” [11, tr.494]. Tác giả khẳng định: “Tô Hoài biết khai thác những đặc điểm của thần thoại, truyền thuyết và cổ tích để thỏa mãn thị hiếu thẩm mỹ riêng biệt của lứa tuổi thiếu niên. Thần thoại là một pho lịch sử thiêng liêng, pho kinh nghiệm sản xuất và chiến đấu,

là kết tinh trí tuệ của thị tộc, bộ lạc. Truyện cổ tích và ngụ ngôn cũng ghi lại những kinh nghiệm sống và vốn kiến thức rất phong phú về thiên nhiên và xã hội của nhân dân qua các thế kỷ” [11, tr.495]. Có thể nói, tiểu thuyết *Đảo hoang* không những thỏa mãn những ước vọng muốn tìm hiểu, khám phá khoa học của các em mà còn đưa lứa tuổi thiếu niên vào một không gian mênh mông, tí tấp của tưởng tượng và một niềm vui lạc quan, lấp lánh màu hy vọng. Trí tưởng tượng phong phú và những ước mơ lãng mạn tích cực vốn là đặc điểm của thần thoại và truyện cổ tích. Trong truyện viết cho các em Tô Hoài đã biết khai thác những mặt mạnh đó của nền văn học dân gian.

Đánh giá *Đảo hoang* là “cuốn sách tuyệt vời”, trong bài *Đọc Đảo hoang ở Liên Xô* (1981) tác giả Ac-ca-đi Xơ-ru-ga-xki đã thể hiện ấn tượng sâu sắc của mình về cốt truyện phiêu lưu hấp dẫn, những nhân vật hết sức sinh động và trí tưởng tượng phong phú của Tô Hoài. Tác giả bài viết cũng bày tỏ sự ngưỡng mộ Tô Hoài ở nhiều phương diện: nhà văn, nhà hoạt động xã hội nổi tiếng, con người khiêm nhường, chân thành, thủy chung trong tình bạn, một người tốt “không bị vinh quang làm hỏng” [21].

Tác giả Đỗ Bạch Mai – báo *Văn nghệ* (19-1-1985) đã ngợi ca tiểu thuyết *Chuyện nỏ thần*: “Chuyện nỏ thần An Dương Vương là một đề tài lịch sử hấp dẫn, xưa nay đã có nhiều người viết, nhiều thể loại: thơ có, kịch có, truyện cũng có. Nhưng kể chuyện nỏ thần thành hình thức tiểu thuyết như nhà văn Tô Hoài làm thì đây là lần đầu” [11, tr.502].

Cũng theo Đỗ Bạch Mai, thành công ở tiểu thuyết *Chuyện nỏ thần*, nghĩa là Tô Hoài đã chinh phục được độc giả nhỏ tuổi bằng chính lối văn gần gũi, giản dị của mình: “Giọng kể và lời văn đối thoại của nhà văn Tô Hoài có một phong vị đặc biệt, vừa không xa cách với lối nghĩ, lối nói của chúng ta ngày nay, vừa gợi được lối nghĩ, lối nói của con người ngày xưa. Có thể nói cuốn tiểu thuyết có một giọng văn thuần Việt khá mẫu mực. Và điều này, đối với